

Johan Lindgren och Magnus Wennerhag

Solidaritet under nya förutsättningar

Introduktion till Stjernø, Brunkhorst och Karagiannis

Émile Durkheims teori om den »organiska solidariteten« från 1893 har länge varit en av de mest framträdande och återopade teorierna om solidaritetens förutsättningar i moderna och pluralistiska samhällen.¹ Hans teori var inte unik men typisk för sin tid; den hade föregåtts av flera liknande idéer under 1800-talet. Det finns mycket i den som fortfarande är relevant, men den utformades under historiskt specifika omständigheter och utifrån antaganden som kanske inte i alla avseenden kan tillämpas på samhället i dag.

I detta avsnitt vill vi kasta ljus över

de intellektuella och politiska sammanhang som format solidaritetsbegreppet och lyfta fram några samhällsteoretiska diskussioner om solidaritetens förändrade förutsättningar. Avsnittets tre texter belyser hur solidaritetsbegreppet växt fram och diskuterar dess relevans för förståelsen av vår egen tids dominerande utvecklingstendenser och motsättningar.

Steinar Stjernø är professor i socialt arbete och socialpolitik i Oslo. I sin text, som behandlar de intellektuella, sociala och politiska förutsättningarna för solidaritetsbegreppets utformning

1. Se Durkheims text i detta nummer av *Fronesis*.

under 1800-talet, framhåller han den betydelse begreppet fick för de politiska ideologier som dominerade 1900-talets politik i stora delar av Europa.

Stjernø ser två huvudsakliga källor till det politiska solidaritetsbegreppet. Å ena sidan lyfter han fram de socialfilosofier som under 1800-talets förra hälft sökte formulera teorier om det framväxande industrisamhällets beskaffenhet och inre motsättningar. Inte sällan var dessa tänkare knutna till den tidiga arbetarrörelsen. Uppmärksammandet av solidaritetens roll handlade i detta sammanhang i hög grad om att förstå och motverka de otyglade marknadskrafter som ansågs splittra samhällslivet. Idén om en solidaritet som band människor samman ställdes i motsats till liberalismens atomiserade människosyn. Även om denna analys låg nära marxismens, pekar Stjernø på att den marxistiskt influerade arbetarrörelsen inte upptog solidaritetsbegreppet i sin ideologiska vokabulär förrän under mellankrigstiden. Detta skedde framför allt inom arbetarrörelsens socialdemokratiska gren, även om varianter av solidaritetsbegreppet anammades av rörelsens leninistiska och anarkistiska delar.²

Å andra sidan slog tankar om solidaritetens betydelse rot i den katolska kyrkan under 1800-talets senare hälft.

Genom utformningen av en katolsk sociallära försökte den tusenåriga religiösa institutionen att förhålla sig till den nya tidens motsättningar. Liksom arbetarrörelsen ansåg man inom den sociala katolicismen att liberalism, industrialisering och otyglade marknadskrafter låg bakom tilltagande ojämlikhet och upplösning av gemenskaper. Men om arbetarrörelsen såg lösningen i en socialistisk framtid, förkastade kyrkan en grundläggande omvandling av samhället. Även om statliga sociala reformer sågs som nödvändiga, handlade det katolska solidaritetsbegreppet först och främst om hur rättvisa, sammanhållning och bevarande av familj och civilt samhälle skulle vara möjliga i ett modernt samhälle.

Stjernø lyfter fram socialdemokratin och kristdemokratin som de i Europa mest betydelsefulla bärarna av dessa två tolkningar av det politiska solidaritetsbegreppet. Särskilt under efterkrigstiden blev dessa politiska ideologier viktiga för både välfärdsstatens framväxt och den liberaldemokratiska ordningens konsolidering i en rad västeuropeiska länder, en utveckling som i förstone skedde inom nationalstatens ramar. Men Stjernø pekar också på hur socialdemokratin och kristdemokratin var centrala för att forma det framväxande EU och de idéer om solidaritet

2. I Stjernøs bok om det politiska solidaritetsbegreppets utveckling förs en mer ingående diskussion om begreppets roll inom leninistiska och anarkistiska riktningar med namn som Lenin, Lukács, Gramsci och Bakunin. Se Steinar Stjernø, *Solidarity in Europe. The History of an Idea* (2005).

som kom att bli grundläggande för denna övernationella ekonomiska och politiska institution.

EU:s allt starkare roll är ett exempel på de förändringar som präglat världen sedan 1980-talet och som ofta sammanfattas i begreppet globalisering. Sociologen Saskia Sassen talar i stället om »avnationalisering« för att poängtera att förändringarna framför allt har inneburit att nationalstaten blivit allt mindre betydelsefull som naturlig »behållare« och maktcentrum för olika sociala processer.³ Denna utvecklingsföljder för solidariteten är det övergripande temat för Hauke Brunkhorsts text.

Det samhälle Durkheim avsåg när han under sent 1800-tal skrev om solidaritetens betydelse var nationalstaten. De ekonomiska relationer han intresserade sig för när han diskuterade samhällets arbetsdelning var nationalstatens. Även om han betonade att det moderna samhället kännetecknades av den samtidiga förekomsten av olika former av solidaritet – med familj, yrkesgrupp, nation etc. – tycks han ha sett det som självklart att den territoriellt överordnade formen av solidaritet var den nationella. Och när de politiska aktörer som såg solidariteten som central – till exempel socialdemokratin och kristdemokratin – fick större betydelse för samhällsutvecklingen under 1900-talet,

var det främst inom nationalstatens ramar som kapitalismen reglerades och den solidariska välfärdsstaten förverkligades.

Den tyske sociologen Hauke Brunkhorst utgår från att nationalstatens förändrade roll också förändrar solidaritetens förutsättningar. I sin text diskuterar han utsikterna för en global solidaritet. De solidariska välfärdsarrangemangen etablerades med nationalstaten som grund. Samtidigt var välfärdsstatens sociala medborgarskap nära knutet till demokratis institutionella konsolidering på nationell nivå och framväxten av nationella offentligheter. Därutöver bör vi enligt Brunkhorst inte underskatta den roll som religionen spelade för de framväxande nationella demokratiska ordningarna, även om man förutsåg att religionen skulle få allt mindre betydelse och att samhället skulle bli alltmer sekulariserat.

I en mer globaliserad ordning är omfördelning och marknadsreglering svårare att upprätthålla, påpekar Brunkhorst. Vår tids globaliserade värld saknar egentliga demokratiska institutioner, förutom enstaka försök som EU-parlamentet och de mänskliga rättigheternas styrka roll inom en rad internationella institutioner. Även om vi i internets tidevarv bevittnar framväxten av en rad globala offentligheter, motsvarar de knappast den nationellt avgränsade

3. Saskia Sassen, *Territorium, makt, rättigheter: Sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern* (2007). Se även intervju med Saskia Sassen, »Avnationaliserade stater och globala konstellationer«, i *Fronesis* nr 22–23 (2006).

offentlighet som bidrog till att stärka solidariteten inom nationalstaten. Även religionen har fått en renässans, menar Brunkhorst, och pekar på att transnationella religiösa aktörer tycks bli allt viktigare för att skapa solidaritet mellan människor på olika platser.

Brunkhorsts beskrivning av solidaritetens förändrade förutsättningar i en global värld påminner mycket om Sassen beskrivning av hur en rad sociala processer som tidigare sammanfördes och avgränsades av nationalstaten blivit alltmer splittrade och åtskilda. Det finns ingen motsvarande global behållare som sammanför alla sociala processer inom ett enhetligt ramverk. Utmärkande för vår tid är tvärtom den samtidiga framväxten av en rad transnationella, och ibland även övernationella, aktörer och institutioner med parallella och överlappande nätverk för olika slags sociala processer. Nationalstaterna framstår som inbäddade i globalt verkande marknadsprocesser, offentligheter och religioner, i stället för som tidigare tvärtom, menar Brunkhorst.

Nathalie Karagiannis, som är sociolog och verksam vid Institutet för socialforskning i Frankfurt am Main, uppmärksammar i sin text ytterligare en förändring i solidaritetens förutsättningar, nämligen de politiska konflikternas nya former. Den politiska ordning som Durkheim såg framför sig när han runt förra sekelskiftet skrev om hur demokrati och autonomi bäst kunde förverkligas i ett samhälle med organisk solidaritet skulle närmast kunna kal-

las liberaldemokratisk korporativism. Det var också detta slags folkstyre som socialdemokratin och kristdemokratin starkt bidrog till att förverkliga i efterkrigstidens Europa: en liberaldemokratisk ordning där klassmotsättningar och organiserade intressen inkapslades i korporativistiska arrangemang inom nationalstatens ram.

Karagiannis diskuterar solidaritetsbegreppet både i förhållande till krisen för denna ordning och mot bakgrund av det faktum att nationalstaten inte längre utgör ett självklart ramverk för rörelser som vill påverka samhällsutvecklingen. Som exempel tar hon de »nya sociala rörelser« som växte fram åren kring 1968 i många västländer och den globala rättviserörelse som tog form åren kring millennieskiftet. Det som utmärker dessa rörelser är enligt Karagiannis att de rymmer en mångfald av olika solidariteter, både inom och mellan grupper. De sammanstrålar inte inom ett gemensamt nationalstatligt ramverk till nationella federationer, vilket de hade gjort i en mer korporativistisk ordning, utan är framför allt verksamma på den lokala och den globala eller transnationella nivån. Och de bidrar inte främst till solidaritet inom nationen, vilket de hade gjort i en nationalstatligt baserad korporativistisk ordning, utan söker skapa vad Karagiannis kallar positionell solidaritet.

Karagiannis betonar över huvud taget att vår förståelse av demokratins utmaningar i dag kräver ett solidaritetsbegrepp som uppmärksammar det

politiska i begreppet. Utmärkande för politik är en mångfald av olika solidariteter som både överlappar och motsäger varandra. Denna syn på solidaritetens politiska dimensioner speglar Brunkhorsts beskrivning av hur en globaliserad värld förändrar förutsättningarna för att skapa hållbara och demokratiska former av solidaritet mellan olika grupper och intressen. Under senare år har vi

bevittnat den nationalistiska retorikens återkomst runt om i världen. I det sammanhanget är det viktigt att påminnas om den mer långsiktiga samhällsutveckling som stegvis minskat nationalstatens makt över ekonomiska, politiska och sociala processer. På detta sätt kan vi bättre förstå den demokratiska solidaritetens framtida möjligheter såväl inom nationalstaten som på global nivå.